

Het landschap waarderen

Gerard Hendrix

Koning Charles is net vertrokken naar de Verenigde Staten om president Trump te pleasen en de relatie met de Britse overheid te herstellen. Wij komen aan om een stuk van zijn pad te wandelen, het King Charles III Coastal Path, dat net in z'n geheel is geopend. We zijn zeven dagen onderweg.

Het allernieuwste doel van de wandeling is het uiterste zuidelijke puntje van Kent te zien. Daar bij Dungeness ligt het huis waar Derek Jarman de laatste jaren van zijn leven heeft gewoond. Jarman was filmmaker, schrijver, essayist, hiv-icoon en tuinman. Hij veranderde het kiezellandschap rond zijn *cottage* in een bijzondere tuin. Dat willen we zien. Maar ook het huis van binnen, en daarvoor dien je een tijdsslot te reserveren, per uur kunnen er maar vier mensen binnen rondkijken. Die reservering bepaalt het tijdschema voor de wandeling. Maar er is meer.

Drie landschappen

Ik ben gefascineerd door landschappen. Het landschap als iets fysieks maar evengoed iets niet-fysieks, het landschap van mensen en van niet-mensen. Landschappen van nu en van de geschiedenis. Een landschap laat zich het beste – misschien wel alleen – beleven door er doorheen te wandelen en er te verblijven. Deze keer dacht ik, wandelend, erover na hoe landschappen worden gewaardeerd. Wanneer klopt een landschap en wanneer is het niets. Er moet meer over te zeggen zijn dan 'Wat is het hier mooi.'

Ik onderscheid drie typen: het ontstane, het gemaakte en het vertelde landschap. Het *ontstane* landschap is de uitkomst van natuurlijke processen: bodemvorming, aanslibbing, erosie, kalkafzettingen.

Het *gemaakte* landschap is zoals een landschapsarchitect daarnaar kijkt. Die heeft het over vijf principes: lijn, vorm, textuur, kleur en schaal. Daarmee werkt de architect bij de inrichting van een landschap. En misschien doet een bewoner dat zelf ook wel, alleen niet systematisch. Het *vertelde* landschap is vol van verhalen. Het landschap moet een lading hebben, 'beleving', zoals dat tegenwoordig heet. Verhalen van het verleden, van de mensen. Misschien maakt een landschap wel herinneringen.

Wanneer krijgt een landschap van mij een hoge waardering? Ten eerste moeten alle drie de landschapstypen op zich kloppen. Zo moet het ontstane, zeg maar natuurlijke landschap, het vooral hebben van *awe*; je moet als het ware overdonderd worden, van je stoel vallen. Die majestueuze eik, de rotswand. Caspar David Friedrich op de rots in de mist. Zo spectaculair hoeft het natuurlijk niet te zijn. Het perfecte vennetje ligt precies op de juiste plek, dat is ook al de moeite waard.

Het gemaakte landschap is precies goed als de windmolens in een rij staan. Of van het bankje mist geen plank en het zit goed in de verf. De gebouwen passen in het landschap. De kleur klopt.

Het vertelde verhaal is te lezen op (zo weinig mogelijk) bordjes, maar moet je eigenlijk kunnen aflezen, afleiden en invullen door te kijken en te voelen. Fantasie is ook wat waard.

Ten tweede: de drie dimensies zijn even belangrijk en ik denk dat er een evenwicht zou moeten zijn tussen het ontstane, het gemaakte en het vertelde. Misschien heb je dan een ideaal landschap.

Werkt het in de praktijk? Laten we op reis gaan.

Dover

We kijken onze ogen uit als we de grens overgaan. We zijn voetpassagiers op een oversteek van P&O Ferries. Als we vanuit het hotel tot de boot hadden moeten lopen – een afstand van hemelsbreed één kilometer – hadden we daar ten minste drie uur of zo over gedaan, door een netwerk van hekken en slagbomen, over viaducten, onder viaducten. Eindeloze parkeerplaatsen voor nog meer vrachtauto's. Maar we hoeven die kilometers niet te lopen. Na inchecken brengt een bus ons via douane en paspoortcontrole – uit de bus, in de rij, in de bus – naar de boot. Zelfs tot in de boot, want loslopende passagiers, stel je voor!

Dit is een fascinerend kunstmatig landschap, zo overweldigend dat de White Cliffs of Dover erbij in het niet vallen. Het duurt nog een halve dag wandelen voor we het geweld van Het Kanaal achter ons hebben gelaten. En dan nog blijf je het vrachtverkeer horen. Heel diep onder ons moet ook nog de Chunnel liggen. Alsof je die voelt.

FIGUUR: 2026-06-Hendrix-01, kaart van de route

North Downs

Dat alles terwijl we door een van de fraaiste natuurlijke landschappen van Engeland wandelen: de North Downs, met op het traject dat wij liepen, het Kent Downs National Landscape en daarin de Devil's Kneading Trough, een droge vallei (*coombe*). 'Sculptured by rock shattering frosts and scoured by melt-water streams of a distant age, the cherished hills and hollows of the Wye Downs have long occupied a special place in the heart of both the traveller and settler. Within each long-trodden track, earth-cast mound and ridge and bank, lie the stories of those who have sought to make a living from these hills.'

Het is er druk, op de paden over de Downs. Dagjesmensen. Fraaie landschappen worden geëxploiteerd. 'Take a picnic, fly a kite, discover the wealth of wildlife and catch a glimpse of rare species of orchid and butterfly.' Het landschap heeft ervan te lijden.

Platgetreden paden, veel rotzooi en de brandnetels en bramen zijn opdringerig. Als we de *hosts* van de B&B bij Monks Horton vertellen over onze wandeling, kijken ze ons meewarig aan. Hoe kunnen we straks de North Downs verlaten en afdalen naar Romney March, alleen maar om de tuin van Jarman te zien? De echte tuinen waarom Kent bekend is, liggen juist in de Downs. Ze willen ons wel even met de auto naar Dungeness rijden om de tuin te zien, dan kunnen we verder lopen om de echte schoonheid te aanschouwen. Goed dat we dat niet hebben gedaan.

Ashford

Als we afgedaald zijn van de Downs bij Wye, komen we via een korte treinreis in Ashford. Een stadslandschap met heel veel bloemkoolwijken en een treinstation gebouwd voor de verbinding met Europa. Maar de Eurostar stopt hier niet meer. Het stadshart is nauwelijks aantrekkelijk, want een paar publiekstrekkingen in de Ashford Designer Outlet

hebben de commercie overgenomen. Zoals dat bijna overal gebeurt. Alleen een paar winkelcentra overleven. Voorlopig.

In de dagen daarna lopen we vanaf Ashford eerst nog een tijdje door het lieflijke landschap van de Garden of England. Ik had gedacht hier nog wel wat boomgaarden tegen te komen – cider komt toch uit Kent? – maar nee. De weiden en akkers, vooral tarwe, zijn groot en groter.

Romney Marsh

Nadat we het Military Canal zijn overgestoken, de nooit gebruikte verdedigingslinie tegen de Fransen, dalen we af naar Romney Marsh, the Fifth Continent. Volgens de Ingoldsby Legends is de wereld ‘according to the best geographers, divided into Europe, Asia, Africa, America and Romney Marsh’.

Het is een geheel ander landschap. Vlak, iets boven zeeniveau. Velden zijn gescheiden door kanaaltjes. Waar je in de Downs nog prikkeldraad hebt en via *styles* (op- en afstapjes) van het ene naar het andere veld klautert, moet je hier telkens een bruggetje over. Akkerbouw – tarwe, erwten, koolzaad – en veel schapenweiden.

Topo GPS heeft ook hier een mooie route voorgesteld. Het befaamde *public footpath* moet je letterlijk nemen. Op een pas ingezaaid perceel wordt alvast het pad uitgespaard door de opkomende planten dood te spuiten.

Je kunt je hier de moerasverhalen ook makkelijk voorstellen: bij dichte mist, nat en koud, het pad nauwelijks begaanbaar, een bruggetje dat breekt – het gebeurde ons bijna, het onderhoud ervan is belabberd – de kerkklok luidt in de verte, je raakt verdwaald. Denk daarbij nog aan de *marsh ague* (malaria) en de smokkelaars het landschap komt tot leven. Dat denk ik allemaal als ik daar loop, van kerk naar kerk. Die lijken telkens op zo’n vier, vijf kilometer van elkaar te liggen. Als er een centraal dorp was geweest, zou je denken dat Christaller hier zijn theorie had ontwikkeld en niet in Beieren.

The Ness

De Marsh is nog om meer bekend, namelijk de zuidelijke punt vanaf Lydd, een heel eigen landschap: de Ness (de landtong die de zee insteekt), de kiezelstranden, de militaire oefenterreinen, de kerncentrale, de Estate, de mini-trein Romney-Hythe-Dymchurch Railway, de ‘wagonwoningen’ en – voor ons – de cottage van Jarman. De luchtfoto laat een mijnbouw-soort landschap zien. Kiezelbanken die door het water hun vorm hebben gekregen. Zoals Jarman in zijn fantastische boek *Modern Nature* schrijft: ‘vanaf de vuurtoren op het puntje van de Ness waaieren ze uit als hoogtelijnen op een kaart’.

De kiezelbanken verplaatsen zich voortdurend. Van de westkant, waar de kerncentrale ligt, naar de oostkant, waar het kiezelstrand steeds breder wordt. Omdat de kerncentrale niet bloot mag komen te liggen, wordt bij tijden het grind weer teruggebulldozerd. En tussen de kiezels groeien de dappere planten: zeekool, bernagie, slangenkruid, de rode klapproos, het gele vetkruid, brem, gaspeldoorn, viooltje, hulst. Gelukkig is het landschap er nooit ingericht. Als bij toeval staat alles waar het staat: houten huizen, sommige ‘onder architectuur’, oude treinwagons omgebouwd tot huizen, oude vissersboten, twee vuurtorens, oude troep, een paar containers, een spoorwegstation voor de RHDR, met een spoor van 20” voor de minitrein. Geen schuttingen, geen straatlantaarns. En dat alles in beheer van de Estate, eigendom van de EDF (Électricité de France, eigenaar van de kerncentrale-in-ontmanteling). Voorbij de centrale liggen nog de oefenterreinen voor het Engelse leger.

Een van de huizen is dus Prospect Cottage, waar Derek Jarman de laatste jaren woonde en tuinierde, films maakte, schreef, inspireerde en streed voor onderzoek naar de ziekte waarvoor toen nog geen remedie was, hiv. Hij was een van de bekendste slachtoffers. En het vertelde landschap? Verhalen zijn er volop. Hoe Dungeness werd wat het nu is. Een privé-estate uiteindelijk dus verkocht aan de EDF, hoe de spoorwagens er kwamen, de verhalen over Romney Marsh, de operatie Pluto (Pipe-Lines Under The Ocean), waarbij pijpleidingen naar de stranden van Normandië door de zee getrokken werden om brandstof te kunnen transporteren en het leger na D-Day te bevoorraden. Ook nog de visserij, de smokkelaars, het wetenschappelijk onderzoek.

De kust

De laatste twee dagen lopen we terug naar Folkstone. Een strandlandschap. Zoals bij een bedrijventerrein; iedereen wil een zichtlocatie. Het zijn geen rijke kustplaatsen, maar verlopen centra, die alleen in de zomer tot leven komen. En wat voor leven: grote speelhallen en eetgelegenheden.

Dymchurch omgeven door massieve betonnen zeewering. Om Romney Marsh te beschermen.

We komen terug in Dover – de laatste kilometers pakken we de bus. We horen dat Farage een grote winst heeft behaald en de zoveelste electorale, extreemrechtse coup in Europa kan plegen.